

Alenka Glazer
Ruše

PERSPEKTIVE V ZGODNJIH ŽUPANČIČEVIH OTROŠKIH PESMIH*

Župančičeve otroške pesmi se po tematiki, motivih, oblikovnih in slogovnih značilnostih, še posebej pa po temeljnem življenjskem občutju, ki v pesmih prihaja do izraza, in po odnosu do otroka ter sveta sploh, kakor se v njih kaže – na osnovi česar je mogoče razsojati o perspektivah v tej poeziji – delijo v dve dobi, prvo od 1894 do 1903 in drugo od 1907 do 1948. Spremembe, opazne v okviru teh dveh dob, omogočajo določanje še krajših obdobj.

Pri tokratnem premišljanju o Župančičevi otroški poeziji so upoštevana besedila, ki spadajo v čas njegovih literarnih začetkov in hkrati še njegovega gimnazijskega šolanja: od prvih objav v *Vrtcu* in *Angeljčku* (ter deloma *Domu in svetu*) leta 1894 do sredine leta 1896, do pesmi *Oblaček*, ki je izšla v *Vrtcu* 1896.¹ Ta pesem vnaša v primerjavi z dotedanjimi pesmimi v Župančičevo otroško poezijo nova čustva in razpoloženja, ki napovedujejo osebno izpovednost in s tem novo obdobje v tej poeziji, tako da pomeni v zgodnji Župančičevi otroški liriki opazno prelomnico. V tem obdobju je Župančič objavil osemintrideset otroških pesemskih besedil, med njimi devet ugank, dva dramsko zasnovana teksta, *Vile*² in *Prsti*³, ter prevod pesmi *Večer*⁴ ukrajinskega pesnika Danila Mlake – Izidorja Vorobkeviča.

Podrobnejše premišljanje o perspektivah v zgodnjih Župančičevih pesmih potrjuje splošen vtis o tej poeziji: da so v začetku pesmi še močno naslonjene na pesniško tradicijo pri nas in se v njih oblikuje svet vrednot in pojmovanje otroka ter njegovega mesta v tem svetu, kakršni so bili takrat splošno veljavni, kar potrjuje primerjava s starejšo in sočasno slovensko otroško poezijo ter z »literarnim programom«⁵ urednika *Vrtca* in *Angeljčka* Antona Kržičiča. A že od začetka se v Župančičevih pesmih pojavljajo poudarki, s katerimi se ta besedila odmikajo od literarne tradicije: to so poleg ritmičnih, oblikovnih in izraznih značilnosti, ki jih pozna

* Besedilo prinaša dopolnjen referat, prebran na simpoziju *Perspektive v mladinski književnosti*, 28. maja 1999 v Mariboru.

¹ *Oblaček*. *Vrtec* 1896, str. 81, Smiljan Smiljanič.

² *Vile*. *Vrtec* 1895, str. 143, Smiljan Smiljanič.

³ *Prsti*. *Angeljček* 1895, str. 78, Smiljan Smiljanič.

⁴ *Večer*. (Maloruski zložil Mlake; prevel Smiljan Smiljanič.) *Vrtec* 1895, str. 96. – Prim. *ŽZD V*, str. 275. – Danilo Mlake je psevdonim za Izidorja Vorobkeviča; prim. Alenka Glazer, *Župančič in ukrajinska poezija*. *Oton Župančič. Simpozij 1978*. Ljubljana 1979, str. 385–404, razrešitev psevdonima str. 385, 399.

ljudska pesem, zlasti belokranjska, predvsem motivi, vzeti iz domačega življenja in belokranjskih običajev ter obredij. Posebej pa izstopa pesnikovo pojmovanje otroka, ki je zanj enakovreden sooblikovalec življenja kakor odrasli in znanilec radostnega zaupanja v prihodnost. Tako življenjsko občutje je položeno v osnovo ene prvih Župančičevih otroških pesmi *Na Jurjevo*, ki je nastala najpozneje v aprilu 1894, a izšla v *Vrtcu* aprila 1895.

Koliko novega prinaša pesem *Na Jurjevo*,⁵ se zavemo, če jo primerjamo s pesmijo *Zvezde*; obe je mladi Župančič poslal uredniku *Vrtca* kot prvi besedili, ki naj bi izšli v glasilu, dostopnem javnosti. Dotlej je sodeloval samo v dijaških listih. Pesem *Zvezde*⁶ je izšla v junijski številki *Vrtca* 1894. Objava pesmi je bila napovedana že v majski številki,⁷ kjer novi urednik *Vrtca* Anton Kržič, ki je po smrti Ivana Tomšiča 17. aprila 1894 prevzel uredništvo *Vrtca*, pozdravlja prvega novega sotrudnika, mu obljublja skorajšnjo objavo pesmice *Zvezde*, za hkrati poslano pesem *Na Jurjevo* pa ugotavlja, da je prišla prepozno, a napoveduje njeno objavo naslednje leto. Razlike med obema pesmima niso samo v oblikovalnih postopkih, temveč predvsem v osnovnem življenjskem občutju in občutenju otroka ter njegovega mesta med ljudmi.

Pesem *Zvezde* je pisana z vidika odraslega. Ta se do otroka obrača z nagovorom in mu zastavlja retorično vprašanje, ki uvaja obsežen odgovor. Snov vprašanja ni vzeta iz otrokovega bližnjega okolja, vendar mu ni tuja: tiče se zvezd, ki otroka s svojo svetlobo že zgodaj privlačijo in ga zanimajo. Toda vprašanje: »kaj so zvezde zlate« ne omogoča odgovora, ki bi otroku pojasnil karkoli v zvezi z zvezdami, temveč so v odgovoru uporabljene kot prispodoba nečesa abstraktnega, otroku težko predstavljivega: »Ta nebrojna zvezd krdela – / to so naša dobra dela.« Kljub konkretizaciji prispodobe s podobo Boga, ki naša dobra dela – zvezde – »vsako noč prižiga«, abstraktnost pesemske snovi še stopnjujeta verza: »Ne na zemlji, na višini / prostor dušni je vrlini;« tam naj bo vsem vidna in od vseh občudovana. Tako se alegorična pesem *Zvezde* na koncu izoblikuje v spodbuden zgled otroku, ki ga je pesniški subjekt v začetku nagovoril.

Pesem iz istega časa *Na Jur(i)jevo* že s podnaslovom *Belokranjski običaj*⁸ opredeli snov krajevno oziroma pokrajinsko in jo predstavi kot opis običaja, torej dogajanja v stvarnem življenju. Štirikitična pesem je oblikovana kot prvoosebna pripoved množinskega subjekta. Ta v pesemskem besedilu ni določeneje opredeljen, vendar je iz dodanega opisa o poteku obredja⁹ razvidno, da so jurjaši, ki v pesmi govorijo, otroci. Po začetnem opisu obhoda »od hiše do hiše« razglasijo zelenega Jurija za znanilca pomladi, zimo pa z zaklinjanjem odženejo. V naslednjih treh kiticah se obračajo neposredno na ljudi, pri katerih so se ustavili. Od hiše odganjajo s šibo požar in kličejo srečo, v zameno za »take darove« prosijo za jestvine, po obdarovanju pa želijo blagoslova za obilen pridelek. Vse besede jurjašev učinkujejo zelo konkretno, življenjsko. V njihovem nagovoru je uporabljen način pogovora,

⁵ Prim. *ŽZD V*, str. 265, 329

⁶ *Zvezde*. *Vrtec* 1894, str. 103, B. K.

⁷ *Vrtec* 1894, str. 87.

⁸ *Na Jurjevo*. (*Belokranjski običaj*.) *Vrtec* 1895, str. 55, Smiljan Smiljanič.

⁹ Opis obredja je podoben opisu v pesmih št. 4992 in št. 4995 iz *Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmi* – prvo je zapisal Janko Barle, drugo Ivan Šašelj; prim. tudi opis Franceta Marolta po pripovedovanju Mare Magdičeve, *Tri obredja iz Bele Krajine*, Ljubljana 1936, str. 8–9. Prim. še *ŽZD V*, str. 265, 329.

kakor lahko teče med ljudmi, ki so si enakovredni in enakopravni. Nihče se v pesmi ne obrača do otrok z nasveti, poukom in spodbujanjem, kakor se v pesmi *Zvezde*. Pa ne samo to: otroci so v pesmi *Na Jurjevo* prinašalci sreče, veselja in blaginje. Posebej značilen je verz, ki odnos med odraslimi in otroki osvetljuje z dejstvom iz vsakdanjega življenja, ko so otroci kdaj tudi poredni in potrebni ukora starejših, zato naj darovana šiba »strahuje poredno vam dečico«; deminutiv dečica govori o pristrčnosti, ki vlada med odraslimi in mladim rodом.

Pesem *Zvezde* je alegorija o dobrih delih v smislu krščanskega nauka, podana v duhu dotakratnih besedil za otroke, v pesmi *Na Jurjevo* je upesnjen izsek iz življenja, kakršnega je pesnik v otroških letih sam sodoživljal in ga v pesniški obliki obnovil iz spomina. Opis belokranjskega obredja brez vznesenih besed, s stvarnim besednjakom upodablja otroško samoumevnost, s katero otroci izrekajo zaupanje v prihodnost, ter prerašča v optimističen slavospev pomladi in nanovo prebujenemu življenju. Zazrtost v prihodnost in vera vanjo postaja tako že na začetku Župančičevega ustvarjanja ena vodilnih tém njegove poezije.

Podobno dvojnost, kakor se kaže v prvih dveh Župančičevih otroških pesmih, je mogoče ugotavljati tudi v njegovih naslednjih besedilih. Dvojnosti se kažejo v pesmih z različnimi motivi, a najbolj so opazne v pesmih z motivom otroka. Po načinu, kako je v njih upodobljen otrok in njegov odnos do obdajajočega ga sveta ter tega sveta do njega, se pesmi delijo v besedila, ki nadaljujejo tradicionalno poezijo za otroke, ter v pesmi, ki prinašajo novo pojmovanje otroka in s tem novo vrednotenje vloge otroške poezije. Take dvojnosti pa niso v vseh pesmih do kraja izoblikovane in so novosti ponekod razvidne samo iz otenkov, ki barvajo na videz že znane motive.

Otroško poezijo – in književnost za otroke sploh – je v času, ko se je med avtorji pojavil mladi Župančič, usmerjal Anton Kržič. Že konec osemdesetih let, ko še ni bil urednik *Vrtca*, je intenzivno spremljal našo mladinsko književnost in o njej tudi pisal. Svoje zahteve za mladinsko književnost (ki jo je enačil s književnostjo »za ljudstvo«) je v *Oceni slovenskih knjig za mladino in ljudstvo* leta 1889¹⁰ strnil v deset točk: »Od **dobre** mladini namenjene knjige zahtevam zlasti te-le lastnosti: da 1. **vero** pospešuje in zanjo ogreva; 2. srce blaži in boljša ter značaj utrjuje; 3. razodeva stud nad grehom, navdušuje pa za čednost in za to, kar je **vzvišeno, lepo, plemenito in blágo**; 4. vzbuja **domoljublje** in zlasti ljubezen do presvitlega vladarja; 5. kaže **spoštovanje** do starišev, do duhovske in svetne gosposke, do učiteljev in odgojiteljev; 6. širi **koristno znanje**; 7. priganja k **delavnosti in skromnosti**; 8. mlado srce pošteno **razvedruje in oveseljuje**; 9. tudi v lepem jeziku naj bo pisana in 10. gledé tiska in zunanje oblike brez hibe in pa nikar ne predraga.« V skladu s temi navodili, ki so postala še bolj zavezujoča od trenutka, ko je Kržič prevzel uredništvo *Vrtca*, se je še vrsto let razvijala naša mladinska književnost in v njenem okviru otroška poezija.

Župančič je Kržičeve zahteve v začetnih pesmih večinoma upošteval. Tako je v skladu s prvo točko Kržičevih navodil, da naj dobra mladinska knjiga vero pospešuje in zanjo ogreva, napisal kar nekaj pesmi, ki spodbujajo otroka k molitvi. V pesmi *Zvezdici*¹¹ se otrokovi molitvi za bolno mater pridružita zvezdici in je njihova

¹⁰ Ocena je izšla v *Koledarju katoliškega tiskovnega društva* v Ljubljani 1889 in tudi kot samostojen ponatis.

¹¹ *Zvezdici*. *Angeljček* 1895, str. 6, Smiljan Smiljanič.

molitev uslišana. Idealizirana podoba otroka in poosebljenih zvezdic učinkuje idilično, hkrati pesem nakazuje povezanost med otrokom in materjo. Poosebitev narave, kakršno pozna zlasti ljudska pesem, in idiličnost se pojavita pozneje še v vrsti Župančičevih otroških pesmi, kar že na začetku vnaša v te verzje drugačne značilnosti, kakor jih je poznala dotakratna slovenska otroška pesem.

Na povezavo s tradicionalno otroško poezijo kaže motiv osirotelega otroka v pesmi *Sirota*,¹² ki se v svoji zapuščenosti priporoča božjemu varstvu. Hkrati njegovo nagovarjanje ptičic, ki naj mu bodo sestrice, pesem približuje folklorni poeziji, liku otroka pa dodaja poteze zaupljive neposrednosti, s katero se predaja naravi; to doživlja kot poosebljeno in sebi prijazno.

Poziv k molitvi in motiv angela varuha iz nebes postavlja deloma v okvir tradicionalno grajene otroške poezije tudi Župančičeva pesem *Uspavanka*.¹³ Obenem se v tej pesmi izoblikuje svet nasprotij: mati otroka spodbuja k molitvi, ki ga bo obvarovala pred vsem hudim, kar mu preti, če ne bo lepo molil in pridno zaspal; svari ga pred ogrožajočimi silami, ki so ponazorjene z mračnim likom iz ljudskih pripovedi, divjim možem iz globoke jame, ter z volkom, s temno nočjo in hudim čukom, ki predstavljajo grozeče sile narave; otroka pa lahko pomiri in ga zaščiti angel varuh. Tako je v pesmi, v kateri je še prisotno ljudsko predkrščansko verovanje v mračne sile, kot svetel nasprotni pol prikazan lik iz krščanske vere.

Na osnovi predkrščanskega pojmovanja dvojnosti sveta in življenja pa je v celoti grajena zgodnja Župančičeva dramska pesnitev *Vile*.¹⁴ Gre za bajeslovni motiv vil, ki zločestne ljudi kaznujejo, a pridne in dobre nagrajujejo. V tem besedilu še ni čutiti neposrednega vplivanja Kržičevega usmerjanja, saj je zasnovano na podlagi bajčne oziroma pravljичne etike, ne krščanskega pojmovanja sveta. Zaradi pravljичnosti je besedilo lahko učinkovalo tudi kot otroško, čeprav so v opis dogajanja vključeni poleg bajeslovnih bitij le odrasli, ne otroci.

Kržičev vpliv pa občutno kaže zgodnja pesem *Zima*,¹⁵ ko obširno razlaga, kaj vse preti Mirku, ki »Noče se učiti, / noče prav moliti, / noče priden biti —«. Resnost grožnje je s poosebitvijo zime sicer omiljena že v prvi, daljši varianti. V skrajšani obliki za natis v *Pisanicah* je izpuščen ves opis zagrožene kazni, pa tudi razlogi zanj. Ostali so samo (nekoliko predrugačeni) verzji: »ker on nič ne dela, / ker on nič ne dela, / ker on nič se ne uči —«, grožnja pa se je spremenila v šaljivo draženje otroka, o čemer govori tudi novi naslov: *Pesem nagajivka*.¹⁶ Predelava besedila za *Pisanice* izpričuje Župančičev odnos do otroka, kakor se mu je v tem času zavestno izoblikoval. Pesnik noče biti učitelj, vzgojitelj in strog usmerjevalec otroka, temveč se z njim poigra kot s sebi enakim. Igrivost je položena v podvojitve besed in verzov, s čimer je posnet pogost način otrokovega igranja z besedami, ki s tem izgubijo svoj resnobi pomen.

Na podoben način je grajena pesem *Ali te ni nič sram?*,¹⁷ ko s šaljivo nagajivostjo nagovarja otroka, ki se zjutraj obotavlja, da bi vstal. V *Pisanicah* je neposreden odnos med otrokom in poosebljeno naravo, smejočo se zorico, postavljen

¹² *Sirota*. *Angeljček* 1895, str. 65, Smiljan Smiljanič.

¹³ *Uspavanka*. *Angeljček* 1896, str. 84, Smiljan Smiljanič.

¹⁴ *Vile*. Prvotno besedilo je ohranjeno v arhivu Zadruge, z delnimi spremembami je bilo objavljeno v *Vrtcu* 1895, str. 143, pod psevdonimom Smiljan Smiljanič. Prim. *ŽZD VI*, str. 445–446.

¹⁵ *Zima*. *Angeljček* 1895, str. 10, Smiljan Smiljanič.

¹⁶ *Pesem nagajivka*. *Pisanice* 1900, str. 42.

¹⁷ *Ali te ni nič sram?* *Angeljček* 1895, str. 31. Smiljan Smiljanič.

tudi v naslov: *Zorica*.¹⁸ Navidezni očitek o sramotnosti jutranjega poležavanja, torej lenarjenja, zazveni iz njenih ust skoraj kot zarotniško zavezništvo z otrokom.

Brez ostrine zveni tudi dedkova grožnja v pesmi *Bav-bav!*,¹⁹ ko vnučku, ki zvečer ne zaspi, slikovito opisuje grozljivega bavbava, kako »po poredno deco hodi«. Dvogovor med njima, ki že zaradi deminutivnih oznak učinkuje ljubeče prizanesljivo in šaljivo, je poln nazornih podrobnosti. Te lahko podžigajo otrokovo domišljijo, vendar iz njegovih besed veje občutek, da mu v domači hiši resnična nevarnost ne more pretiti, in pesem se preveša v idilo.

Prisrčno neposreden odnos med odraslim in otrokom je oblikovan tudi v pesmi *Konjič*,²⁰ ki povzema besede odraslega otroku ob skupni gibalni igri. Otrok se guga na dedovem kolenu, ki ga v domišljiji spremeni v čilega konjiča. V *Pisanicah* so izpuščeni sklepni verzi o konjiču-kolenu, stvarno pojasnilo igre pa je postavljeno v naslov: *Na kolenu*.²¹

Idila, značilna za vse te pesmi o igranju z otrokom, prav tako prevladuje v dveh zgodnjih Župančičevih otroških pesmih, ki sta izšli v *Angeljčku* že leta 1894: *Cvetke, ptice in deček*²² in *V bajnih deželah*.²³ V obeh je upodobljeno otrokovo sočutje, usmiljenje in pripravljenost, da pomaga živalim in rastlinam (v prvi pesmi) ter ubožcem in pobožnim ljudem, bolnim, nadložnim starcem (v prvih treh kiticah druge pesmi). Obe pesmi sta snovno-motivno ter po svojem sporočilu, ki naj učinkuje kot vzor za posnemanje, v skladu s Kržičevo zahtevo, naj otrokom namenjeno literarno delo »srce blaži in boljša ter značaj utrjuje«. Tako je bila naravnana že prva Župančičeva objavljena pesem *Zvezde*. In kakor že prvo pesem tudi tidve pesemski besedili idealizacija približuje naši dotakratni mladinski književnosti; poteze samosvojega oblikovanja pa se kažejo v naslonitvi na poetiko ljudske poezije in v poudarjeni idiliki: prav ta Župančičeve zgodnje pesmi vsaj deloma odmika od Kržičevih zahtev. Hkrati pa v desetkitični pesmi *V bajnih deželah* kar v sedmih kiticah zaživijo pester podobe bujne domišljije. Pred bralcem se oblikuje »dežela daljna tretja«, polna smeha, petja in iger srečne dečice. Ta deca si v fantazijskih predstavah podreja celotno naravo in v igro vključuje vesolje, mavrico, sonce in luno. V tej pesmi je torej ponazorjena otrokova igrivost in njegova razgibana, sproščena domišljija, ki podira meje med stvarnim in domišljijским svetom. Tako ti verzi že na začetku Župančičevega pesniškega ustvarjanja izpričujejo pesnikovo pojmovanje otroka, za katero sta značilni neobremenjena igrivost in bujna domišljija.

Drugačna je igra, ki jo pesnik uporablja v svojih ugankah. Te so namenjene predvsem bistrenju otrokovega uma in hkrati s tem širjenju znanja, s čimer je deloma izpolnjena Kržičeva šesta zahteva za mladinsko književnost, s tem, ko z rešitvijo uganka otroka reševalca razvedri in razveseli, pa tudi sedma Kržičeva zahteva.

Med devetimi ugankami iz tega časa sta dve obširno izdelani primeri, o nebu z zvezdami,²⁴ ki ga pesnik primerja vrtu s cvetkami, ter o zvezdah, ki jih primerja

¹⁸ *Zorica*. *Pisanice* 1900, str. 40.

¹⁹ *Bav-bav!* *Angeljček* 1895, str. 44, Smiljan Smiljanič. V *Pisanicah* 1900, str. 43, je pesem naslovljena *Zvečer*, prej neimenovani otrok pa se tu imenuje Joža.

²⁰ *Konjič*. *Angeljček* 1895, str. 45, Smiljan Smiljanič.

²¹ *Na kolenu*. *Pisanice* 1900, str. 39.

²² *Cvetke, ptice in deček*. *Angeljček* 1894, str. 45, Smiljan Smiljanič.

²³ *V bajnih deželah*. *Angeljček* 1894, str. 45, Smiljan Smiljanič.

²⁴ Čujte čudo preveliko. — *Nebo*. *Vrtec* 1894, str. 127, Beli Kranjec.

bučelicam.²⁵ Snov in podobe teh ugank se torej povezujejo z zgodnjimi Župančičevimi pesmimi. Uganka o lastovici²⁶ ponazarja posamezne lastnosti skritega predmeta. Palindrom *Sir-ris*²⁷ sloni na besedni igri in povezuje dva oddaljena pojma. Ostalih pet ugank pripada logogrifom: *Grad – glad*,²⁸ *Kol – vol*,²⁹ *Kača – koča*,³⁰ *Zastava – zastavi-ca*³¹ in *Léto – letó*.³² Te uganke potrjujejo pesnikovo veselje do besednih iger, kar prav tako privlači otroke. Uganke torej z besednimi igrami, povezovanjem nepričakovanih, kdaj izrazito nasprotujočih si pojmov ali pojavov in z domišljjsko razgibanimi primerami spodbujajo otrokovo domišljijo in njegovo sposobnost igranja z besedami. Po vrstah ugank sicer tudi ta besedila ostajajo v okviru enigmatike, kakršno je takrat prinašal *Vrtec*, hkrati pa se s svojimi značilnostmi pridružujejo drugim besedilom mladega Župančiča, namenjenim otrokom.

Kako pogosta je med temi značilnostmi v začetku bila idila, zgovorno kaže primer pesmi *Mlada pastirica*,³³ ki je kot prva nastala k sliki, s katero je bila objavljena. To priča ne samo o neposrednem sodelovanju pesnika in urednika, kajti Kržič je imel klišeje, h katerim so mladi sodelavci po lastni izbiri pisali besedila, temveč je značilno tudi dejstvo, da si je mladi Župančič izbral sliko, h kateri je lahko ubesedil idilo. Toda kljub idiličnosti motiva je v *Mladi pastirici* ves čas čutiti grozno bližajočo se noči in volka, kar vnaša v preprosto besedilo, pisano kot dekljčin samogovor oziroma nagovor jagnjeta, ki ga drži v naročju, notranjo razgibanost.

Popoln idilični mir pa preveva pesem *Večer*³⁴ ukrajinskega pesnika Danila Mlake – Izidorja Vorobkeviča, ki jo je mladi Župančič prevedel ter s tem potrdil, da mu je v prvih letih ustvarjanja bila idila res blizu.

Sicer pa lahko iz pesmi, nastalih k slikam, ugotavljamo čedalje določnejše pesnikovo oddaljevanje od Kržičevega usmerjanja. V njih je vedno bolj prepoznavno izrekal svoje občutenje otroka in njegovega mesta v svetu odraslih. To so – poleg *Mlade pastirice* – pesmi: *Modri Slavo*,³⁵ *Prvič na vrhu*,³⁶ *Muca-kuharica*,³⁷ *Mladi dedek*,³⁸ *Pripovedka o nosku*.³⁹

Pesem *Modri Slavo* je na prvi pogled uperjena proti lenobi in s tem v skladu z dotedanjo literarno tradicijo in s Kržičevo zahtevo, naj mladini namenjeno delo »priganja k delavnosti in skromnosti«. Prvoosebni pripovedovalec v pesmi nagovarja otroke in jim postavlja »v vzgled« dečka Slava, ki vedno mirno premišljuje »modre, pametne stvari«. A ko zapazi, »da lenuha – polža zrē«, svoje priporočilo za posnemanje prekliče. Sklepna verza: »He, ni vedno tisti moder, / ki podpira si

²⁵ Jaz poznam bučelice. – *Zvezde. Vrtec* 1895, str. 48, Smiljan Smiljanič.

²⁶ Vilice pri sebi nosi. – *Lastovica. Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

²⁷ Če besedo čitaš prav. *Vrtec* 1895, str. 48, Smiljan Smiljanič.

²⁸ Z r kaže hišo ti beseda. *Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

²⁹ Kar beseda s k ti znači. *Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

³⁰ Bog nesreče ti ne daj. *Vrtec* 1895, str. 80, Smiljan Smiljanič.

³¹ -a-á-a vodi mlade roje. *Vrtec* 1895, str. 96, Smiljan Smiljanič.

³² Dni vrsto, več kot sto. *Vrtec* 1895, str. 79, Smiljan Smiljanič.

³³ *Mlada pastarica. Angeljček* 1895, str. 88, Smiljan Smiljanič.s

³⁴ Prim. opombo 4.

³⁵ *Modri Slavo. Angeljček* 1896, str. 15, Smiljan Smiljanič.

³⁶ *Prvič na vrhu. Vrtec* 1896, str. 31, Smiljan Smiljanič.

³⁷ *Muca-kuharica. Angeljček* 1896, str. 25, Smiljan Smiljanič.

³⁸ *Mladi dedek. Angeljček* 1896, str. 40, Smiljan Smiljanič.

³⁹ *Pripovedka o nosku. Vrtec* 1896, str. 60, Smiljan Smiljanič.

glavó,« vnašata v besedilo prikrito nestrinjanje s Kržičevimi načeli in z zanikanjem oblikujeta lik otroka, kakršnega pesnik postavlja za resničen zgled: otroka, ki je razgiban, živahen in naraven.

Tudi pesem *Mladi dedek*, ki je oblikovana kot dvogovor med otrokom in odraslim ter se zdi najprej uperjena proti otroški domišljavosti, se ob pozornejšem branju izkaže kot besedilo o otrokovi bujni domišljiji, ki mu omogoča, da se prestavi v vlogo drugega. Pri tem je pesnikova naklonjenost na strani otroka, ne na strani neprizanesljivega odraslega, ki se iz otroka norčuje.

O nerazumevanju odraslih, kar lahko v otroku zbudi hudo razočaranje, govori pesem k sliki mladega dimnikarčka na vrhu dimnika *Prvič na vrhu*. Dimnikarčkov samogovor pripoveduje o užaljeni prizadetosti otroka, ki je prvič nekaj dosegel, pa si zdaj zaman prizadeva, da bi s svojim dejanjem zbudil odobravalno pozornost odraslih. Ti se zanj sploh ne zmenijo in otrok na koncu pride do bridkega spoznanja, da bi se okolje zanj začelo zanimati le, če bi se mu nasilno uprl.

Bolj običajno slabost, sladkosnednost, imata kot motivno osnovo dve Župančičevi besedili k slikam, *Muca-kuharica* in *Pripovedka o nosku*. Pesem *Muca-kuharica* z živahno razgibanim nagovorom svari pred sladkosnednostjo, a svarilo izgubi ostrino, ker ni namenjeno otroku temveč poosebljeni živali, na sliki upodobljeni v človeških oblačilih, in s tem prehaja besedilo na področje nerealnega, fantazijskega.

Sladkosnednost izzove zaplet tudi v pesmi *Pripovedka o nosku*, kjer pa mati obsoja predvsem lažnivost hčerke Mimice. Dialog med materjo in otrokom je stvaren, a materin dokaz o hčerkinu laži, njen mehki nosek, prenese realno dogajanje na raven fantazijsko privzdignjenega, kar znatno omili na videz strogo vzgojno grajo besedila.

V teh pesmih ni več čutiti idilike, učinkujejo nekako trezno, deloma govorijo celo o razočaranju (*Prvič na vrhu*). Podoba sveta, kakor se kaže pesniku v teh besedilih, ne odlikava trdne povezanosti družinske ali vaške skupnosti, sredi katere bi se otrok lahko počutil varnega, neogroženega.

Stanje pred prebuditvijo v stvarnost, ki bo izničila iluzijo otroka, prikazuje pesem *Kako bo Janko ptice lovil?*⁴⁰ Besedilo v nagovoru prvoosebne pripovedovalca, ki se obrača k otrokom, povzema prvoosebno samohvalo malega Janka. Sosedov hlapec ga je namreč naučil, kako bo lahko brez truda lovil ptice na paši, ko jim bo potresel na rep soli. Verzi niso šaljivo nagajivi, temveč dajejo slutiti, kako se odrasli iz otroka norčuje. Tudi ta pesem, ki jo je motivno mogoče uvrstiti med besedila, nastala iz spominov na otroštvo v vaškem okolju, je napisana brez idiličnih poudarkov.

Stvarno učinkuje tudi zgodnje dramatizirano kratko besedilo *Prsti*,⁴¹ ki ob soigralčevi igri z otrokovimi prsti prikazuje prizor med otroki. Ti so se odločili, da si bodo sami postregli s priboljškom, pa jim najmanjši, mezinec, zagrozi, da jih bo zatožil mami. Zoper tožljivca se vsi vzdignejo, tako da sprva čisto preprosti verzi izzvenijo v upor proti vmešavanju odraslih v zadeve otrok. Hkrati se njihova poanta zoper sladkosnednost preusmeri in grajo tožljivosti. Droben prizor postane žanrska slika iz življenja otrok v okviru družine, naslikana brez idealizacije in idilike.

⁴⁰ *Kako bo Janko ptice lovil? Vrtec* 1896, str. 15, Smiljan Smiljanič.

⁴¹ *Prsti. Angelček* 1895, str. 78, Smiljan Smiljanič.

Podobno stvarno, živo in nazorno učinkujejo nekatera pesniška besedila mladega pesnika, ki svojo snov jemljejo iz vaškega sejemskega vrveža ali iz opisa posebnega prazničnega dogajanja. Take so pesmi: *Kupite!*,⁴² *Želje belokranjskega dečka*,⁴³ *Pred šotorom*⁴⁴ in *Tepežkarji*.⁴⁵

Pesem *Želje belokranjskega dečka* z naslovom določno postavlja dogajanje v belokranjsko okolje, ki ga je mogoče predvidevati tudi v vseh drugih navedenih pesmih. Druga skupna značilnost so podobni motivi, ki povezujejo otroke in odrasle. V vseh na ta ali oni način izstopa motiv denarja, materialnih sredstev, ki omogočajo ali onemogočajo potešitev otrokovih želja. Grajene so te pesmi, kakor sploh številne Župančičeve otroške pesmi, z neposrednimi nagovori otrok, njihovimi samogovori ali v dialogih z drugimi, večinoma odraslimi. Hkrati se v teh pesmih poleg prazničnega obilja zarisujejo podobe drugačnega življenja. Tepežna pesem v *Tepežkarjih* predvideva ali uresničuje želje ali tudi neuresničeno pričakovanje otrok. *Želje belokranjskega dečka* so pisane v pogojniku, ki nakazuje njihovo neuresničljivost. Najdoločneje je prikrajšanost otroka izoblikovana v pesmi *Pred šotorom*, kjer ob veselju otrok, ki so jim starši kupili želene stvari, ostaja sam in brez veselja osiroteli revni Stanko.

Med primeri, ki govorijo o otrokovi prikrajšanosti zaradi materialnega pomanjkanja, posebej izstopa že omenjena pesem *Sirota*. Ob že navedenih motivih prinaša v Župančičevo otroško pesem motivno novost. Novo zazveni zadnjih pet verzov v pesmi, namenjenih domačemu kraju, kjer zdaj za siroto raste le trnje. V nagovoru ga prosi za »jedno rožico«, da jo ponese »v daljni svet, / kot drag spomin otročjih let«. Motiv elegične želje, da v daljnem svetu sirota (in hkrati pesniški subjekt) ohrani spomin na domači kraj in otroška leta, dobi v Župančičevi otroški poeziji kmalu zatem razširjeno pesniško dopolnilo v pesmi *Oblaček*.

Besedilo pesmi *Oblaček*⁴⁶ je dvodelno (podobno dvodelna je tudi mnogo let pozneje nastala *Duma*, katere prvi zamelek je mogoče videti v otroški pesmi *Oblaček*). V prvem delu je nagovorjen oblak, ki se je znašel sam v prelepem tujem svetu. Pesniški subjekt ga sprašuje, zakaj se solzi. V drugem delu se pesniški subjekt poistoveti s solzečim se oblakom, ki v prvoosebni izpovedi spregovori o tem, kako vse lepote tujega sveta ne morejo v njem preglasiti hrepenenja po nekdanjem domu. Tam je sredi bratcev in sestic živel v neskaljeni idilični sreči, ki se je zaradi nasilja okrutnega vetra trinoga nenadoma pretrgala. Tako pesem v alegoriji o oblaku govori o nepotešljivem hrepenenju po nekdanji sreči v krogu domačih. Prav brezupnost tega hrepenenja barva pesem s posebno melanholijo in elegičnostjo, kar ji daje kljub na videz epski snovi značaj osebne izpovedi. S to pesmijo se končuje prvo obdobje Župančičeve otroške poezije, ki odslej začenja privzemati nove značilnosti. Pesnik je to pesem kot edino iz prvega obdobja sprejel v cikel otroških pesmi *Jutro*,⁴⁷ ki ga je uvrstil v svojo prvo pesniško zbirko *Čašo opojnosti* (1899).

⁴² *Kupite! Angelček* 1895, str. 8, Smiljan Smiljanič.

⁴³ *Želje belokranjskega dečka. Vrtec* 1895, str. 127, Smiljan Smiljanič.

⁴⁴ *Pred šotorom. Angelček* 1896, str. 31, Smiljan Smiljanič.

⁴⁵ *Tepežkarji. Angelček* 1895, str. 184, Smiljan Smiljanič.

⁴⁶ Glej opombo 1.

⁴⁷ Za podrobnejšo stilno analizo pesmi *Oblaček*, ki je v *Čaši opojnosti* izšla z nekaterimi spremembami, prim. Alenka Glazer, *Simbolistične sestavine v Župančičevi zgodnji liriki. V: Obdobja 4. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Prvi del*. Ljubljana 1983, str. 321–332.

Ko je Župančič pripravljajl drugo pesniško zbirko *Pisanice* (1900), ki je združevala njegovo otroško poezijo, je vanjo iz prvega obdobja sprejel tudi tri pesmi, ki prvotno niso izšle v glasilo, namenjenem otrokom, temveč v *Domu in svetu*. Pesnik jih potemtakem vsaj ob nastanku ni čutil kot otrokom primerna besedila. To so pesmi: *Oblaka*,⁴⁸ *Bora*⁴⁹ in *Veter*.⁵⁰

Pesem *Oblaka* pomeni izrazito nasprotje idilični predstavi sveta, kakor se kaže v motivno nekoliko sorodni pesmi *Oblaček*. V dvogovoru dveh oblakov, rodni bratov, beremo napoved dveh popolnoma različnih možnosti za usodo sveta. Beli oblak obeta blagodejno delovanje in obilje, črni oblak napove uničenje. Uvrstitev pesmi *Oblaka* v *Pisanice* je pokazala, da se Župančič v tem času ni pomišljal vključevati v otroško poezijo tudi podob disharmonije.

Kako se je Župančiču vrednotenje mladim primerne branja do leta 1900 spremenilo, kaže tudi sprejem dveh »maloruskih motivov« iz *Doma in sveta*, pesmi *Bora* in *Veter*, v *Pisanice*. Obe pesmi, katerih dogajanje je postavljeno v okvir narave, a govori o svetu odraslih in njihovih bojov, prinašata motiv smrti. Pa ne smrti, ki bi pomenila le prehod v posmrtno življenje ali bi bila osmišljena z nečim, kar bi presegalo vrednost življenja, temveč smrti, ki je dokončna in pomeni nepreklicen nasilni iztek mladih življenj; tragiko take smrti še posebej občuti mati padlega (v pesmi *Veter*).⁵¹ Oba maloruska motiva učinkujeta na bralca z intenzivnimi čustvenimi poudarki, podanimi s sredstvi folklorne poetike, in prinašata (po uvrstitvi v *Pisanice*) v zgodnjo Župančičevo otroško pesem izrazita elegična občutja.

Kakor je pokazalo naše premišljanje, se razpon Župančičeve poezije za otroke že v zgodnjem obdobju ves čas širi in hkrati oddaljuje od Kržičevih zahtev. Od idiličnih slik v preprostih verzih, besednih iger, ugank, uspavank za otroka v zibeli, od bujnih domišljjskih predstav, prizorov iz otroškega življenja, živih orisov običajev in žanrskih prizorov prehaja prek bridkih izkušenj o varljivem in minljivem občutku varnosti, ko se otrok sreča z gmotnimi omejitvami, do razočaranj, ko trčita drug ob drugega svet odraslih in naivne predstave otroka, dokler v pesmih, ki so bile med otroške sprejete naknadno, ne doseže poglobljenih življenjskih spoznanj o človekovi neprestani ogroženosti, še posebej zaradi njegove minljivosti in smrti, ki je tembolj tragična, kadar doleti mladega človeka.

Župančič pa je v teh zgodnjih verzih kljub motivno-tematski raznolikosti (in bogastvu slogovnih ter oblikovnih značilnosti, ki obsegajo nastaveke za velik del njegove poetike v celotnem opusu) izoblikoval predvsem živo podobo otroka in hkrati »otročjih let«, torej otroštva. Ob naslonitvi na spominsko (avtobiografsko) gradivo oboje vnaša že v te zgodnje verze kljub opaznemu Kržičevemu vplivu samosvoje poteze Župančičeve otroške poezije. Ta se od dotedanje otroške poezije bistveno oddaljuje, še posebej z vrednotenjem otroka. V njem pesnik vidi sproščene, enakovrednega člana v skupnosti, sredi katere živi, če pa je ta zveza načeta ali porušena, se pesnik zna živeti tudi v niansirana občutja prizadetega otroka.

⁴⁸ *Oblaka*. *Dom in svet* 1895, str. 324, Gojko.

⁴⁹ *Bôra*. (Maloruski motiv.) *Dom in svet* 1894, str. 502, Gojko. — V *Pisanicah* je bila pesem — s podnaslovom *Maloruski motiv* — objavljena na str. 32.

⁵⁰ *Veter*. (Maloruski motiv.) *Dom in svet* 1894, str. 502, Gojko. — V *Pisanicah* je bila pesem — s podnaslovom *Maloruski motiv* — objavljena na str. 31.

⁵¹ Prim. Alenka Glazer, *Župančič in ukrajinska poezija*. *Oton Župančič. Simpozij 1978*. Ljubljana 1979, str. 385–404.

Tako se kot posebna vrednota Župančičevih otroških pesmi že v tej zgodnji dobi kaže pesnikov neposredni in tankočutni odnos do otroka.

Summary

PERSPECTIVES IN OTON ŽUPANČIČ'S EARLY POEMS FOR CHILDREN

According to the relationship between a child and the world itself (upon which the perspectives in this poetry might be judged) children's poems written by a famous Slovene poet for children Oton Župančič are divided into two periods: the first from 1894 to 1903 and the second from 1907 to 1948. Our concern considers the texts that belong in the time of literary beginnings, when he first published in *Vrtec* and *Angelček* (partly in *Dom in svet*) from 1894 till the mid 1896, as well as *Oblaček*. This very poem brings into his poetry new feelings and moods, which foretell a direct personal declaration and thus a new period in his poetry.